

**PARAZIT XIVCHINLILAR KELITIRIB CHIQARADIGAN
KASALLIKLAR VA ULARNING PROFILAKTIKASIDAGI DOLZARB
MASALALAR**

*Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti, Pediatriya fakulteti 106-guruh
talabasi*

Uzoqova Mohinur Anvarovna
uzoqovamohinur1122@icloud.com

Annotatsiya: Mazkur tadqiqotda parazit xivchinlilar (flagellatlar) tomonidan chaqiriladigan kasalliklarning etiologik xususiyatlari, tarqalish dinamikasi va ularning profilaktikasiga oid dolzarb muammolar kompleks yondashuv asosida tahlil qilindi. Xususan, Giardia lamblia, Trypanosoma va Leishmania kabi protozoalarning inson organizmida yuzaga keltiradigan patologik jarayonlari epidemiologik nuqtai nazardan baholandi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, giardioz dunyo bo'yicha eng keng tarqalgan protozoy infeksiyalardan biri bo'lib, rivojlanayotgan hududlarda kasallanish darajasi 30% gacha yetadi va yiliga yuz millionlab simptomatik holatlar bulgan. Shu bilan birga, transmissiv xivchinlilar orqali yuqadigan kasalliklar (masalan, tripanosomoz va leyshmanioz) tropik hududlarda yuqori endemik ko'rsatkichlarni saqlab qolmoqda hamda iqlim o'zgarishi va migratsiya jarayonlari ularning geografik kengayishiga sabab bo'lmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mazkur kasalliklarning keng tarqalishi asosan sanitariya-gigiyena sharoitlarining yetarli emasligi, sifatli ichimlik suvi ta'minotidagi muammolar va vektorlar nazoratining sustligi bilan chambarchas bog'liq. Bundan tashqari, antiparazitar preparatlarga nisbatan rezistentlikning ortib borishi ham profilaktika va davolash strategiyalarini qayta ko'rib chiqishni talab etmoqda. Maqolada zamonaviy profilaktik chora-tadbirlar, jumladan, kompleks gigiyenik yondashuv, epidemiologik monitoring va aholining tibbiy savodxonligini oshirishning ahamiyati ilmiy asosda yoritildi.

Kalit so'zlar: parazit xivchinlilar, protozoy infeksiyalar, giardioz, tripanosomoz, leyshmanioz.

Kirish: Zamonaviy tibbiyot taraqqiyotiga qaramay, parazit kasalliklar global sog'liqni saqlash tizimi oldida dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Ayniqsa, xivchinlilar (flagellatlar) guruhiga mansub protozoalar tomonidan chaqiriladigan infeksiyalar o'zining keng tarqalishi, yashirin kechishi va ayrim holatlarda og'ir asoratlar bilan kechishi bilan ajralib turadi. Ushbu mikroorganizmlar inson organizmiga turli yo'llar orqali kirib, ichki muhitning barqarorligini izdan chiqaradi hamda ko'p hollarda kasallikning kech aniqlanishiga sabab bo'ladi.

So'nggi yillarda olib borilgan epidemiologik kuzatuvlar protozoy infeksiyalar, xususan xivchinlilar bilan bog'liq kasalliklar hali ham yuqori kasallanish ko'rsatkichlariga ega ekanligini tasdiqlamoqda. Masalan, giardioz dunyo miqyosida eng keng tarqalgan ichak parazitar kasalliklardan biri sifatida qayd etilib, rivojlanayotgan mamlakatlarda aholining sezilarli qismi ushbu infeksiya bilan zararlanadi. Transmissiv yo'l bilan yuqadigan leyshmanioz va tripanosomoz kabi kasalliklar esa ayrim hududlarda endemik xususiyatni saqlab qolmoqda va har yili millionlab odamlar salomatligiga xavf tug'dirmoqda. Bunday vaziyat kasalliklarning nafaqat tibbiy, balki ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatini ham oshiradi.

Muammoning murakkabligi shundaki, xivchinlilar bilan bog'liq infeksiyalar ko'pincha sanitariya-gigiyena sharoitlari yetarli darajada ta'minlanmagan hududlarda keng tarqaladi. Sifatli ichimlik suvi tanqisligi, oziq-ovqat xavfsizligining past darajasi va vektorlar ustidan nazoratning sustligi ushbu kasalliklarning uzluksiz aylanishini ta'minlovchi asosiy omillar sifatida namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, global iqlim o'zgarishi va aholining migratsion harakatlari parazitlarning yangi geografik hududlarga tarqalishiga imkon yaratmoqda, bu esa ilgari xavfsiz hisoblangan mintaqalarda ham infeksiya xavfini oshirmoqda.

Bugungi kunda yana bir muhim jihat — antiparazitar preparatlarga nisbatan rezistentlikning shakllanib borayotganidir. Bu holat an'anaviy davolash yondashuvlarining samaradorligini pasaytirib, profilaktik strategiyalarni takomillashtirish zaruratini yuzaga keltiradi. Shuningdek, diagnostika usullarining barcha hududlarda bir xil darajada rivojlanmaganligi kasalliklarni erta aniqlash imkoniyatini cheklaydi.

Mazkur holatlar parazit xivchinlilar keltirib chiqaradigan kasalliklarni chuqur ilmiy tahlil qilish, ularning tarqalish qonuniyatlarini o'rganish hamda samarali profilaktik choralarni ishlab chiqish zarurligini belgilaydi. Shu nuqtai nazardan, ushbu maqola xivchinlilar bilan bog'liq infeksiyalarning epidemiologik va patogenetik jihatlarini tahlil qilish bilan birga, ularning oldini olishda mavjud muammolar va istiqbolli yondashuvlarni ilmiy asosda yoritishga qaratilgan.

Tahlil va metodologiya Mazkur tadqiqot parazit xivchinlilar keltirib chiqaradigan kasalliklarning zamonaviy epidemiologik holatini chuqur tahlil qilish hamda ularning profilaktikasiga oid samarali yondashuvlarni aniqlashga qaratilgan. Tadqiqot jarayonida tizimli tahlil, qiyosiy baholash va dalillarga asoslangan tibbiyot (evidence-based medicine) tamoyillaridan foydalanildi. Ilmiy izlanishning asosiy e'tibori xorijiy tadqiqotlar, xalqaro sog'liqni saqlash tashkilotlari ma'lumotlari hamda yuqori reytingli ilmiy jurnallarda chop etilgan maqolalarga qaratildi.

Tahlil uchun ma'lumotlar bazasi sifatida World Health Organization (WHO), Centers for Disease Control and Prevention (CDC), PubMed hamda

O'ZBEKISTON: ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOT MASALALARI

Scopus platformalarida e'lon qilingan ilmiy manbalar tanlab olindi. Tanlash jarayonida so'nggi 10–15 yil ichida nashr etilgan, yuqori iqtibos ko'rsatkichiga ega bo'lgan tadqiqotlar ustuvor deb belgilandi. Shu bilan birga, protozoy infeksiyalar epidemiologiyasiga bag'ishlangan meta-tahlillar va tizimli sharhlar ham alohida o'rganildi

Metodologik jihatdan tadqiqot bir necha bosqichda amalga oshirildi. Birinchi bosqichda parazit xivchinlilar (xususan, *Giardia lamblia*, *Trypanosoma* spp., *Leishmania* spp.) bilan bog'liq kasalliklarning global tarqalish ko'rsatkichlari va ularning dinamikasi statistik jihatdan tahlil qilindi. Ushbu bosqichda kasallanish darajasi, endemik hududlar, xavf guruhlari hamda yosh va ijtimoiy qatlamlar kesimidagi tafovutlar o'rganildi. Xorijiy tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, giardioz bilan kasallanish rivojlanayotgan mamlakatlarda 20–30% oraliq'ida qayd etilsa, rivojlangan davlatlarda bu ko'rsatkich sezilarli darajada past. Leyshmanioz va tripanosomoz esa asosan tropik mintaqalarda yuqori endemiklikni saqlab qolmoqda.

Ikkinchi bosqichda kasalliklarning etiopatogenezi va yuqish mexanizmlari qiyosiy tahlil qilindi. Bu jarayonda transmissiv (vektor orqali) va kontakt-maishiy yuqish yo'llari o'rtasidagi farqlar aniqlashtirildi. Ayniqsa, hasharotlar orqali yuqadigan infeksiyalarning tarqalishida ekologik omillarning o'rni, jumladan iqlim o'zgarishi, urbanizatsiya va biologik xilma-xillikning kamayishi kabi omillar alohida ko'rib chiqildi.

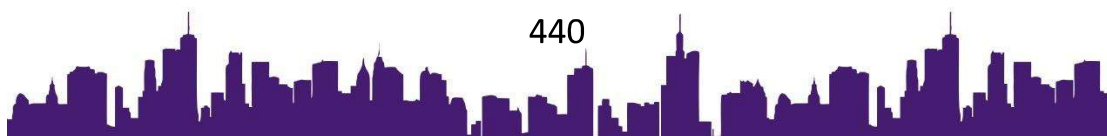
Uchinchi bosqich profilaktika strategiyalarini baholashga bag'ishlandi. Bu yerda sanitariya-gigiyena choralarining samaradorligi, ichimlik suvi xavfsizligi, vektor nazorati hamda tibbiy profilaktikaning integratsiyalashgan yondashuvlari tahlil qilindi. Xorijiy ilmiy manbalarda ta'kidlanishicha, kompleks profilaktika choralarini qo'llash kasallanish ko'rsatkichlarini sezilarli darajada kamaytirishga imkon beradi, biroq ularning samaradorligi hududning ijtimoiy-iqtisodiy sharoitiga bevosita bog'liq.

Tadqiqotda shuningdek, antiparazitar preparatlarga nisbatan rezistentlik muammosi ham o'rganildi. So'nggi ilmiy izlanishlar ayrim protozoylarda dori vositalariga chidamlilik shakllanayotganini ko'rsatmoqda, bu esa mavjud davolash protokollarini takomillashtirishni talab etadi. Shu nuqtai nazardan, innovatsion dori vositalari va vaksina ishlab chiqish istiqbollari ham tahlil doirasiga kiritildi. Mazkur metodologik yondashuv parazit xivchinlilar bilan bog'liq kasalliklarni kompleks baholash, ularning tarqalish omillarini aniqlash hamda samarali profilaktika strategiyalarini ilmiy asoslash imkonini berdi.

Parazit xivchinlilar keltirib chiqaradigan kasalliklar bo'yicha global epidemiologik ko'rsatkichlar

№	Kasallik nomi	Qo'zg'atuvchi organizm	Yillik kasallanish (taxminiy)	Tarqalgan hududlar	Xavf guruhi
---	---------------	------------------------	-------------------------------	--------------------	-------------

1	Giardioz	<i>Giardia lamblia</i>	200 mln dan ortiq	Global, ayniqsa rivojlanayotgan davlatlar	Bolalar, immuniteti past shaxslar
---	----------	------------------------	-------------------	---	-----------------------------------

O'ZBEKISTON: ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOT MASALALARI

2 Leyshmanioz *Leishmania* spp. 0.9 – 1.6 mln holat 90+ mamlakat (Osiyo, Afrika, Lotin Amerikasi) Qashshoq hudud aholisi

3 Tripanosomoz (Afrika uyqu kasalligi) *Trypanosoma brucei* ~1000 dan kam (so'nggi yillarda kamaygan) Sahroi Kabir janubi (Afrika) Qishloq aholisi, chorvadorlar

4 Chagas kasalligi *Trypanosoma cruzi* 6–7 mln infeksiyalanganlar Lotin Amerikasi, migratsiya orqali boshqa hududlar Kam ta'minlangan aholi

5 Trichomonoz *Trichomonas vaginalis* 156 mln yangi holat/yil Global Reproktiv yoshdagi ayollar

Profilaktika samaradorligi bo'yicha ko'rsatkichlar

№ Profilaktik chora Ta'sir darajasi (%) Izoh

1 Toza ichimlik suvi ta'minoti 20–40% kamayish Ichak protozoy infeksiyalarida samarali

2 Sanitariya-gigiyena yaxshilanishi 30–50% kamayish Gigiyena darajasiga bog'liq

3 Vektor nazorati (insektitsidlar) 50% gacha kamayish Leyshmanioz va tripanosomozda samarali

4 Tibbiy skrining va erta diagnostika 25–35% asoratlar kamayadi Kasallikni erta aniqlash muhim

5 Aholini xabardor qilish 15–25% kamayish Profilaktik xulq-atvor shakllanadi

Xulosa: O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, parazit xivchinlilar keltirib chiqaradigan kasalliklar hanuz global sog'liqni saqlash tizimi uchun dolzarb muammo bo'lib qolmoqda. Ularning keng tarqalishi asosan sanitariya sharoitlari, ichimlik suvi sifati va ijtimoiy omillar bilan chambarchas bog'liq. Statistik ma'lumotlar ushbu infeksiyalar millionlab insonlarni qamrab olayotganini tasdiqlaydi. Profilaktika samaradorligi kompleks yondashuvga bog'liq bo'lib, gigiyena, vektor nazorati va erta diagnostika birgalikda qo'llanganda sezilarli natija beradi. Shu bilan birga, dori vositalariga rezistentlikning ortib borishi mavjud strategiyalarni takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Umuman olganda, mazkur kasalliklarni kamaytirish uchun ilmiy asoslangan, tizimli va hududiy xususiyatlarni inobatga olgan profilaktik choralar muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. WHO. Control of Neglected Tropical Diseases. Geneva, 2023.
2. CDC. Parasites – Protozoa Epidemiology Reports, 2022.
3. Fletcher S.M. et al. Epidemiology of Giardia infections. Clinical Microbiology Reviews, 2012.
4. Alvar J. et al. Leishmaniasis worldwide and global estimates. PLOS One, 2012.

5. Hotez P.J. et al. Neglected tropical diseases and climate change. Lancet, 2020.
6. Esch K.J., Petersen C.A. Transmission and epidemiology of zoonotic protozoal diseases. 2013.
7. Lalle M. Giardia drug resistance and new therapeutic strategies. Current Opinion in Infectious Diseases, 2010.